

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

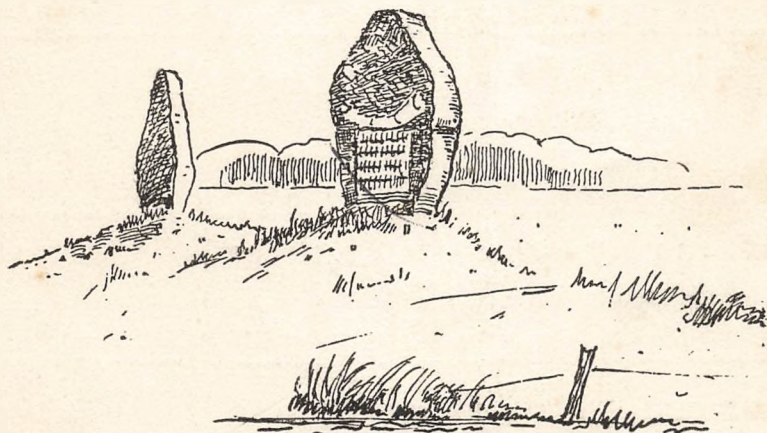
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYDSK Maanedsskrift

INDHOLD:

J. Raben: Runestenen ved Hovslund. — P. O. Andersen: Hjortbæk. — Hans Lund: Endnu et Bidrag til Sandbjerg Højskoles Historie. — August F. Schmidt: Sønderjydske Randnoter. — Claus Eskildsen: To Bøger, de skal læse.

<p>Aktieselskabet Landbobanken i Skive SALLING BANK Kontortid: 9-12 og 2-5 Lørdag 9-2. Telefon 700 . Skive.</p>	<p>Den lollandske Landbo- stands Sparekasse NAKSKOV Stiftet 1870 Indskudskapital ca. 61,0 Mill. Reserver ca. 3,8 Mill. Kontorer i: Maribo - Birket - Dannemarre - Stokkemarke.</p>	<p><i>Landbostandens Sparekasse</i> Nykøbing F. Tlf. 197 - 1197</p>
<p>Aktieselskabet Sæby Bank SÆBY</p>	<p>Sæby og Omegns Sparekasse SÆBY</p>	<p>Aktieselskabet STRUER BANK STRUER</p>
<p>Sparekassen for Randers By og Omegn Kontortid 10-1 og 3-5 „Telefon 3310 (4 Linier).“ Randers</p>	<p>Graasten Bank ^{A/S} Kontortid 9-12 & 2-4 Lørdag 9-1 GRAASTEN</p>	
<p>Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn HOBRO — Telefon 13</p>	<p>Aktieselskabet <i>Banken for Hobro og Omegn</i></p>	
<p>Banken for Skanderborg og Omegn Kontortid 10-3 Telefon 516, 517 og 518 Skanderborg</p>	<p>Sparekassen for Haderslev Byes Omegn Telefon 2133, 2 Linier. Postgiro 8356. HADERSLEV.</p>	
<p>Sparekassen for Svendborg og Omegn Svendborg</p>	<p>Horsens Landbobank ^{A/S} Kontortid 9¹/₂-12¹/₂ og 2¹/₂-4¹/₂ HORSENS</p>	
<p>Sparekassen i Nykøbing paa Falster Indskudskapital ca. 41 Mill. Kr. Reserver ca. 4 Mill. Kr. Telefon 216</p>	<p>Sønderjyllands Kreditforening Haderslev</p>	
<p>Sparekassen for Skagen og Omegn Telefon 57 Skagen</p>	<p>Reserveret „B“.</p>	
<p><i>Støt de sønderjydske Indsamlinger</i></p>		
<p>SPAREKASSEN FOR THISTED AMT Stiftet 1829 Telefon 2 og 502 Kontortid 10-12 og 14-17</p>	<p>Aktieselskabet Handels- og Landbrugsbanken Silkeborg Telf. 1024 (4 Linier)</p>	

Jydsk Grundejerkreditforening

Herning.

Udlaan: $\frac{1}{4}$ 1944: 233.651.400 Kr.

Reserver: $\frac{1}{4}$ 1944: 11.392.144 Kr.

Lolland-Falsters
Andels-Svineslagteri

Nykøbing Fl.

Kjøge
Andels-Svineslagteri
Køge

Ny jydsk Kjøbstad-Creditforening

Telefoner 4046 - 4047 - 4048

Aarhus

Hjørring Papirlager

Telef 522

Hjørring

Aktieselskabet

Hjørring Diskontobank

Hjørring

Otto Jakobsen A/S

Kolonial en gros

Hjørring

$\frac{1}{s}$ J. JUNGET

Træbearbejdningmaskiner

Telefon 36

HERNING

Skive Kaffe-Risteri

Aktieselskab

Skive

AKTIESELSKABET

HAGEN & SIEVERTSEN

ODENSE

GRUNDLAGT 1851

Aalborg Mælkekompagni

Aktieselskab

Aalborg

Ringsted Jernstøberi og Maskinfabrik

Aktieselskab

RINGSTED

Andelsselskabet

De forenede Mejerier

Aarhus

A/S H. C. Møllers Sæbefabrik & Oliemølle

A A R H U S

Grundlagt 1829.

Telf. 9800

Prima blød Sæbe, Linolie og Fernis.

A/S NICOLAI OUTZEN

Korn - Foderstoffer - Saasød

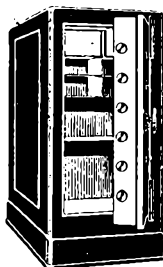
HADERSLEV

M. H. JÆGER

Aarhus Pengeskabsfabrik

Grundlagt 1894

Fabrik for **Pengeskabe,**
Panserdøre, Boxanlæg

Hellerup Skolæstfabrik

Aldersrogade 3

København

Telefoner 7519 - 9775

Aktieselskabet

Veje Textilfabrik

Haslev Gymnasium - *Kostskole for Dreng*

Eksamensret til Mellemskole-, Real- og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Henvendelse til

Peter Kæstel, Rektor. Haslev.

Snoghøj Gymnastik- højskole Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.

5 — Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Helsingø Kost- og Realskole

NORDSJÆLLAND

Skolen er beliggende i en smuk skovrig Egn nær Kattegat. Skolebygningen er ny og tidssvarende. Universitetsuddannede Lærere.

Program sendes.

O. Nelsson

Stenhus Kostskole, Holbæk

Rektor Svend Larsen

Fra 1. August 1944 særskilt nyoprettet Gymnasieafdeling for Piger.

IKAST SKAANERFABRIK

P. Chr. Mikkelsen

IKAST

^{A/s} Chr. H. Nielsen jun., Hjørring

— Forretningen grundlagt 1874 —

Korn - Foderstoffer - Kunstgødning - Kul m. m.

Harald Bo Bojesen

Boghandel

AABENRAA

H. C. Hansen

Trikotagefabrik

Ikast

Telf. 21

I. B. Bruun & Søn ^{A/s}

Nyløbing F.

Maskiner for Træindustrien.

BRUUN & SØRENSEN A/S

Kgl. Hofleverandør
grundlagt 1893

INGENIØRFORRETNING

Varme - Sanitet - Gas - Vand - Elektricitet

AARHUS

Kanhikegade 18

Tlf. Nr. 4362 - 4363 - 4364

KØBENHAVN

Niels Ebbesenvej 20

Tlf. C. 5036

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S

Aabenraa

Trælast - Bygningsartikler

Ståbegods

Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Køb dansk Arbejde!

Jydsk

Trikotagefabrik A/S

IKAST

NIELS LARSEN'S

TRIKOTAGEFABRIK

Hammerum

Dyckjær & Christensen

Fiskeeksport

Ringkøbing

RUNESTENEN VED HOVSLUND

Ved J. Raben.

Eksisterer vore to gamle Runestene endnu? **Hovslundstenen** stod ved Wannsee, og der har Krigen raset. **Urnestenen** opbevaredes i Kiels Museum, og det er jævnet med Jorden.

Vi har længe ønsket at faa de to Stene tilbage til Nordslesvig. Kan det gennemføres nu?

Disse Tanker giver den efterfølgende lille Afhandling aktuel Interesse.

Nordslesvigs eneste Runesten stod indtil 1864 ved den gamle Hærvej paa Hovslund Mark, syd for Immervad. Under Krigen 1864 blev den af Prins Friedrich Carl ført til Tyskland og opstillet i Parken ved hans Jagtslot Dreilinden ved Wannsee i Nærheden af Berlin.

Denne Runesten nævnes allerede 1592 i et paa Heinrich Rantzau's Foranledning af P. Lindberg udgivet Værk. Worm giver en Beskrivelse og Tolkning af Stenen i Monumenta danica, og mange Historikere og Sprogforskere har siden omtalt den.

P. G. Thorsen beskriver Mindesmærket som følger*): »Allerede for flere Aarhundreder siden, da danske Runeindskrifter først bragtes under Omtale som Genstand for Undersøgelser hjemme og i Udlandet, nævnes denne Runesten som staaende ved Landevejen, der førte nordfra uden om Aabenraa, men forbi Urnehoved, til Flensborg. Den staaer endnu ved denne Landevej — som nu maa kaldes den gamle — paa højre Side nordfra, godt og omhyggeligt anbragt paa en Forhøjning i en Jordvold paa samme Sted i Øster Løgum Sogn, omtrent $\frac{1}{4}$ Mil nord for Kirken, og $1\frac{1}{2}$ Mil nordvest for Aabenraa. Og ikke blot er

*) »De danske Runemindesmærker, forklarede af P. G. Thorsen. Første Afdeling. Runemindesmærkerne i Slesvig. København 1864.

vendigt at føje noget til Navnet, og sikkert har mange af Hærvejens farende Folk staaet foran denne Sten i dyb Ærbødighed. Navnet blev glemt og intet Sagn har baaret det frem til vor Tid.

Nu staaer Hovslund-Stenen, gemt og næsten glemt paa et fremmed Sted. — Maaske lykkes det engang at faa den tilbage til sin gamle Plads ved Hærvejen.

Der kendes andre Runeindskrifter i vor Landsdel, men som fritstaaende Bøvesten er Hovslund-Stenen den eneste.

Bjolderup-Stenen, en Ligsten, der længe havde ligget som Tærskel foran Bylderup Kirke, blev 1717 udtaget og indsat i Kirkediget og 1841 foræret til Museet i Kiel. Stenen bærer Indskriften: »ketil urnæ ligir hir«, = Kæld Urne ligger her. Den er fra Middelalderen, ca. 1225.

Døbefonten i Hoptrup Kirke (ca. 1175-1200) bærer paa Foden Runeindskriften »imi«, vistnok Stenhuggerens Navn. At denne Font bar Runer, blev først opdaget i Aaret 1900.

Frøslev-Staven, et Træstykke med indridsede Runer, blev funden i Slutningen af 1850erne i en Gravhøj ved Frøslev. Et Sandstens Fragment med Runer blev for en halv Snes Aar siden fundet i Nærheden af Bro Vold, nær Augustenborg.

P. G. Thorsen nævner Side 229: »Ris ved Aabenraa og Lysabild Kirke paa Als er fremdeles nævnte som Steder, der skulde have Runeindskrifter, osv.« Dette beror dog sikkert paa en Misforstaaelse. Ved Indgangen til Rise Kirke staaer i Kirkegaardsmuren en Sten med smukke Skaaltegn, ligeledes er en Sten med over 100 Skaaltegn indmuret i Lysabild Kirkes Korsfløj, det saakaldte Helligblodskapel. Det er maaske disse Sten, der er ment i Thorsens Beretning.

Mange Runesten vil være forsvundet i Aarens Løb. Oppe ved Bundsø ved Brandsbøl er en Mark, der paa det gamle Udstykningskort kaldes »Runesten«. Omkring Stedet har der ligget en Mængde Gravhøje. En Sten med Runer skal have staaet mellem Stevning og Gøllinggaard, men om der virkelig har staaet Runemindesmærker, maa staa hen. Jeg er flere Gange blevet tilkaldt af Folk, som mente at have fundet Runeindskrifter; det viste sig dog i alle Tilfælde, at Naturen enten ved Forvitring eller Isskuring, i et Tilfælde ogsaa Plovjernet havde dannet de formentlige Runer.

HJORTBÆK

Af P. O. Andersen, Virkelyst, Brøns.

I en Tid som denne, hvor alting kultiveres og reguleres, hvor Aær bliver til Kanaler og Bække til Afledningsgrøfter, turde det maaske være paa sin Plads at fremdrage en Bæk og dens Navn fra Forglemelse, Bækken, før den maaske mister sit endnu bevarede idylliske Præg som saadan, og Navnet, som i al sin Simpelhed sikkert nok har været meget betegnende. Allerede nu kendes Bækken kun af faa og dens Navn af næsten ingen; alligevel har den dog en lille Historie, som her skal fortælles.

For 400 Aar siden, nemlig Mandag den 26. Marts 1545, var der i Hviding Herred indvarslet til Allemandsting, som skulde afholdes paa Herredets Tingsted, den saakaldte Tinghøj øst for Brøns By. Saa stævnedes da Bønderne sammen fra de omliggende Byer, og ret fuldtalligt indfandt de sig da fra de to smaa Landsbyer Astrup og Søndernæs. Grunden hertil var, at der ved denne Lejlighed skulde afgøres, om de kunde beholde den Fæstejord, som kaldes Kalbymark, deres bedste Rugjord, ubeskaaret eller maaske endda faa den udvidet. Jorden, der hørte under Tørning Gods, havde ingen klare Grænser, og da der Aaret i Forvejen var kommet en ny Ejer paa Godset, har denne nok ønsket at faa Klarhed over sine Jorders Udstrækning.

Ejerskiftet hidrørte fra, at Kong Christian III i Aaret 1544 foretog en Deling af Slesvig, og hans Halvbroder Hans den Ældre fik da Haderslevhus- og Tørning Amter og blev saaledes Ejer af Tørning Gods med tilhørende Jorder.

Herredstinget blev holdt under Ledelse af Herredsfogden Mikkell Pedersen Holm paa Havervadgaard, og han bistodes af fire Tingmænd nemlig: Severin Pedersen, Sognepræst til Vodder, Jens Christensen i Raahede, Severin Lassen i Enderup og Niels Jensen i Astrup.

Saa fremstillede sig da for dem beskeden Mand Knud Pedersen i Gesing og begærede paa Herskabets Vegne til Tørring et fuldt Tingsvidne over Grænserne til Kalbymark fastsat af otte Danemænd. Disse otte Mand er: Nann Lydersen i Husum, Simon Sørensen i Brøns, Povl Nielsen ibd., Peter Martesen i Arrild, Mathias Hansen i Hønning, Povl i Enderup, Bertel Pedersen i Lindet og Willads Jensen i Berkeløv, som saa gik ud for at afmærke Kalbymarks Grænse »og igen inden Tinge kommer og bestod paa deres rette Tro, Sjæl og rette Sands, at Grænsen var fastsat som følger. Først satte de en Sten vesten for Adelvejen«. Nu er Benævnelserne jo ikke de samme som den Gang, men alligevel er det ikke vanskeligt for den stedkendte at fastslaa de nævnte Punkter. Vi kan med Sikkerhed gaa ud fra, at Adelvejen er den samme som den nuværende Møllevej, idet denne nok har været den eneste nogenlunde farbare Vej over Kalbymark. I min Ungdom for ca. 45 Aar siden laa der endnu, hvor Skellet mellem Astrup og Skærbæk Mark støder ind mod Søndernæs Mark, vest for Møllevejen en stor Sten næsten overgroet af Lyng. Stenen kan nu ikke mere findes, thi ved Anlægget af den paa Kalbymark værende Plantage blev der gravet en Grøft og opkastet et Dige langs Skellet, og derved er Stenen vistnok fjærnet eller maaske begravet under Diget. Fra denne Sten gik Grænsen mod den næste Sten, som de satte paa Bjerget Sønden for Mølleedammen. Det eneste Bjerg, som der her kan være Tale om, er det, der ligger ved det sydøstlige Hjørne af Møllebjærgene, et Plantageomraade, som støder ind til Plantagen paa Kalbymark, og en Grænse gaar her ogsaa nu som dengang, nemlig »fra denne Sten og ret Nør ud i Mølleedammen«. Siden satte de en Sten »Sønden ved Hjortbæk Ende« eller maaske rettere sagt Begyndelse, idet den Bæk, som her nævnes og som trods Reguleringer og Omlægninger stadig løber ned gennem Bredskifte og ud i Aaen, har sit Udspring, hvor Ullerupmark og Skærbækmark skilles fra hinanden og Kalbymark tar sin Begyndelse. »Fra denne Sten gaar Grænsen saa lige over ad den største Brede (Kalbymark er kileformet med den brede Ende mod Skærbækmark) til den Sten, de satte Vest for Adelvejen. Derefter igen fra Stenen Sønden for Hjortbæk Ende og nør til en Sten, de satte ved og hos samme Hjortbæk«. Dette Punkt kunde synes ret usikkert, men da Bækken et godt Stykke mod Nord pludselig svinger ret brat mod Vest, hvorpaa den gaar langs gennem det saakaldte Bredskifte, turde her maaske være Stedet. For faa Aar siden fandtes her ved en grundig Oprensning af Bækken paa Bunden af denne to ret store Sten, som nok hidrører fra de den Gang

satte Skelsten. Den største af dem, en ret glat, tresidet Sten, blev for et Par Aar siden forsynet med en Indskrift: »Denne Skelsten sattes 1545 og genrejstes 1943« og rejst ved Siden af Bækken. »Og saa fortsatte Skellet fra samme Sten og Hjortbæk nær ud i Aaen til Midtstrømmen«, og her gaar Skellet endnu. Det svor Sandemænd til rette Markenskel at være mellem Kalby Mark og Skærbæk Mark, mellem Kalby Mark og Astrup og Søndernæs Mark og mellem Kalby Mark og Ullerup Mark. Og svor Sandemænd samme Kalby Mark med Byggested og alt andet Jord, som inden fornævnte Stene findes, til Herskabets fri Enemærke og Mark, og kendes der ingen Mand Lod eller Del udi at have uden Gud af Himmelen og Herskabet til Tørning.

Derpaa satte de fornævnte Danemænd deres Indsegl under dette deres aabne Brev«.

Saa gik der henved 40 Aar. Igen blev der indkaldt til Allemandsting paa Tinghøjen ved Brøns. Det var en Mandag sidst i Februar eller først i Marts 1583. Igen var der kommen en ny Ejer af Tørning Gods. Den forrige Ejer Hans den Ældre døde nemlig uden Arvinger i Aaret 1580, og de fornævnte Amter gik da ved Arv over til Kong Frederik II. Dennes Broder Hans den Yngre skulde have en Trediedel af Arven, hvorfor Kongen 1582 affandt sig saaledes med ham, at han fik nogle Ejendomme i den kongerigske Del, medens han selv beholdt Tørning Gods. Sandsynligvis er der kommen en ny Lensmand paa Godset, som maaske har gjort Krav paa mere, end der med Rette tilkom ham, thi denne Gang var det en Mand fra Skærbæk, Hans Jepsen fra Nør Skærbæk, som paa samtlige Skærbæk Grandes og Lodsejeres Vegne fremkom og i Rette lagde det gamle Tingsvidne fra 1545, som han begærede ved ny Tingsvidne maatte fornyes, hvilket af Retten blev tilstedet.

Dermed har Uoverensstemmelserne angaaende Kalby Mark dog ikke været afsluttet. De næste, der har følt sig brøstholdne, var nok Bønderne fra Astrup. Da nemlig i Aaret 1725 den 29. Juni »Hvidding Herreds Olmands Thing blev holden, begjæred Iver Lorentzen af Astrup det gamle Thingsvidne læst og en Copie deraf udleveret«, hvilket ogsaa blev efterkommet.

Herefter har de Astrup og Søndernæs Bønder vel nok haft Kalby Mark i ubestridt Arvefæste. Et af de sidste Fæstebreve udstedtés til Peder Jensen Obeling i Astrup den 3. August 1837, som gav ham en 7 Ottingers Andel af Kalby Mark i Arvefæste. Dette Forhold blev dog senere ophævet, idet han nemlig i Følge et Afløsnings- og For-

ligsdokument af 3. Oktober 1871 mellem ham og den kongelige Regering i Slesvig blev Ejer af Andelen mod en Afløsningssum paa 3 Thaler.

Og hvad skete der saa siden med Kalby Mark?

Henved 30 Aar derefter slog Lodsejerne sig sammen og dannede et Aktieselskab med det Formaal at tilplante Kalby Mark. Jorden blev damppløjet, omgivet med Grøft og Dige, saa at Tvistigheder angaaende Udstrækningen herefter kunde undgaas, og tilplantet med Naaletræer. Nu henved 45 Aar derefter staar her en kraftig Granskov, og intet tyder paa, at der her engang laa en Gaard med vid Udsigt over Marker, Heder, Enge og Aaløb, hvor flittige Mennesker har søgt at afvinde Jorden det nødvendige til Livets Ophold, men til sidst har maattet give op. Hvad Grunden hertil har været, vides ikke, maaske Pest, Krig eller Misvækst, herom oplyser Historien intet, men Gaarden sank i Grus, og 1545 var kun Byggestedet tilbage.

Men Hjortbæk, som i sin Tid dannede Skel mellem Marker og Sogne, den er nu næsten ved at blive noget centralt. Vest for Bakken ejede to Aktieselskaber »Møllebjærgene« og »Kalbyskov« ret udstrakte Plantager. Disse Selskaber har nu forenet sig og købt et ret stort Heleareal øst for Bakken paa Ullerup Mark, hvilket nu ogsaa i den kommende Tid agtes tilplantet og tildels allerede er det. En Gang kommer kanske igen den Tid, maaske om en lang Aarrække, hvem ved, at hvor nu Raadyrene rigtig har deres Tumbleplads, der vil Hjorte igen slukke deres Tørst i Hjortbæk.

ENDNU ET BIDRAG TIL SANDBJERG HØJSKOLES HISTORIE

Af Hans Lund, Rødning.

I sin interessante Afhandling om Sandbjerg Højskole i Sønderjydske Maanedsskrifts Januarhefte 1945 synes Forstander Frede Terkelsen at gaa ud fra, at det, Ludvig Schrøder skriver om Skolen i »Den nordiske Folkehøjskole« suppleret med et Par Enkeltheder, er alt, hvad man hidtil har vidst om den. Det er nu ikke helt rigtigt. Frede Terkelsen maa have overset, at der ogsaa staar lidt om Sandbjerg Højskole i Sønderjyllands Historie 5. Bind, og at der, hvad der er det vigtigste, sammesteds henvises til Meddelelser i »Dannevirke«, hvis man vil have yderligere Besked. Paa Grundlag af dette Blads Meddelelser skal jeg supplere de Oplysninger, Frede Terkelsen fremdrager.

Hvem der først har faaet Ideen om en Højskole paa Als, kan jeg ikke oplyse, men det er vel sandsynligst, at dens Ophavsmand skal søges i Kredsen omkring Nicolai Ahlmann, og maaske er det Ahlmann selv. I alt Fald er han i Spidsen for den Kreds paa 20 Mand fra Øen, som omkring Midten af Januar 1869 i »Dybbølposten« indbyder til et Møde om Oprettelsen af en Højskole; det skal holdes i Sønderborg den 27. Januar. Men umiddelbart derefter inbyder 46 Mænd fra Sundeved og Egnen vest derfor til et Møde i Ullerup om Oprettelse af en Højskole paa Sundeved. »Dybbølposten« tager i en Artikel Stilling til Planerne og finder det rigtigst, at man i Stedet for 2 mindre Skoler faar een større for baade Als og Sundeved, og udkaster dernæst Tanken om, at der senere bør komme en Skole til i Egnen Tønder-Flensborg-Aabenraa.¹⁾

Det viste sig da ogsaa, at Tanken om at nøjes med een Skole fandt almindelig Tilslutning, og ved Alsingernes Møde den 27. Januar blev der nedsat et Udvalg, der skulde forhandle med Sundevedboerne, naar de Dagen efter mødtes i Ullerup. Udvalget kom til at bestaa af Proprietær Ahlmann, Proprietær Møller (Gammelgaard), Hans Lassen, Lysabild, Boelsmand Jørgen Rasmussen i Miang, Mads Madsen i

¹⁾ Dannevirke 18. og 20. Januar 1869.

Mintebjerg og Johan Møller paa Lysemose. I Ullerup tænkte man som i Sønderborg, og Mødet her endte med Nedsættelsen af et Fællesudvalg bestaaende af de 6 Alsinger og 6 fra Ullerup-Mødet, nemlig Peter Ludvigsen, Avnbøl, C. P. Wolf, Gammelgab, Chr. Nielsen, Vej­bæk, Peter Hansen Petersen, Hostrup, Gorritsen, Nybøl Mølle, og Farver Jørgensen, Graasten. Som man ser, er her baade Sundeved og Aabenraa Amt repræsenteret.²⁾

Udvalget mødtes den 5. Februar i Graasten, og umiddelbart derefter rejste Ahlmann og Petersen fra Hostrup til Lensgrev Reventlow paa Pederstrup for at bede Greven om at overlade den ubenyttede Hovedbygning paa Sandbjerg til Brug for den paatænkte Højskole³⁾. Greven modtog dem meget velvilligt. »Han vilde ikke have med de politiske Forhold ovre i Sundeved at gøre, men tillod gerne, at den ledigstaaende Hovedbygning maatte benyttes til en dansk Folkehøjskole; kun forbeholdt han sig, at der ikke maatte nedrives eller ændres paa Bygningerne, hvilket man heller ikke ansaa for nødvendigt, og at denne maatte stilles til hans Raadighed igjen, dersom han skulde bestemme sig for selv at benytte den. Paa de Deputeredes Spørgsmaal, om Greven vilde bestemme den aarlige Betaling for Brugen, svarede han, at der ikke kunde være Tale om nogen Betaling«. ⁴⁾

Som man vil se af de her nævnte Datoer, er det første af de af Frede Terkelsen citerede Breve fra Borgmesteren i Rudkøbing skrevet, efter at Indbydelsen til Mødet i Sønderborg er fremkommen, og Ahlmann har svaret ham, efter at Udvalgsmødet i Graasten har været holdt.

Sidst i Februar stiftedes saa »Folkehøjskoleforeningen for Als og Sundeved« ved et Møde i Sønderborg. Til foreløbig Bestyrelse valgtes Ahlmann, Mads Madsen, J. Møller, Wolff og Gorritsen.⁵⁾

Af denne Bestyrelse antoges saa cand. teol. Ad. Knudsen til Forstander. Det var Planen, at Skolen skulde aabnes 1. Oktober 1869, men kort forinden forbød Landraaden foreløbig Skolen, idet han opstillede den besynderlige Fordring, at Skolen skal stilles under Autoriteternes Tilsyn, for at de kunne have den afgørende Stemme m. H. t. Lærernes Personlighed, Skoleplan osv.⁶⁾. Bestyrelsen klagede herover til Provinsregeringen, der svarede, at den godkendte Visitoriets Fordringer, og Knudsen maatte indsende alle Dokumenter vedrørende

²⁾ Dannevirke 29. Januar og 1. Februar 1869.

³⁾ Dannevirke 15. Februar 1869.

⁴⁾ Dannevirke 17. Februar 1869.

⁵⁾ Dannevirke 1. Marts 1869.

Skolen. Først i December kom Regeringens Anerkendelse — til Trods for, at Landraaden havde udtalt »at der m. H. t. Forstanderens moralske, tekniske og videnskabelige Kvalificationer ikke var videre at erindre, end at Begrebet moralsk ogsaa maatte tages i politisk Forstand, saa at det kom an paa, om Knudsen opdrog gode preussiske Statsborgere, og i den Henseende kunde Landraaden ikke anbefale ham«.7)

Ved en Generalforsamling i Oktober var Ahlmann traadt tilbage som Formand og var bleven erstattet med Drescher, Egenmølle, mens de andre blev genvalgt.8) Senere var Ahlmann igen Foreningens Formand.9)

Om Skolens Arbejde oplyser Aviserne ikke noget. I et privat Brev fra C. F. Monrad til Regensburg 2. Januar 1870 fortæller han om de forskellige Skoler, og her hedder det om Sandbjerg: »Knudsen, der har tilbragt Julen her, er ligesom hans Kone særdeles lykkelig over nu at have faaet Skolen igang; han har nu 25 Lærlinge, venter endda flere Piger til Sommer, end han nu har Karle«. Men som Frede Terkelsen ogsaa nævner det, fik Knudsen Vanskeligheder af forskellig Art at kæmpe med, han brød op i Efteraaret 1871, og Lærer Langkjær skulde fortsætte. I sit Julebrev til Regensburg 22. December 1871 fortæller Monrad følgende om Skolen: »Langkjær har paa Sandbjerg haft en yderst vanskelig Stilling. Hvor han kom, erklærede Beboerne, at de havde faaet mere end nok af »Højskolen«; gaa paa Kro osv. kunde deres Sønner godt lære hjemme, det behøvede de ikke at komme paa Højskole for osv. Han maatte da begynde med 3 Elever. Men han er ikke den Mand, der viger tilbage, han fik straks endnu to — hver Lørdag Aften gaar Eleverne hjem og kommer gerne om Søndagen tilbage med 1 eller 2 nye Elever; saaledes er Tallet nu i den første Maa-ned stegen til 13«. Fra Vinteren 72-73 nævnes det, at der er 18 Elever, deraf 3 paa andet Aar.10)

— — — Det er forøvrigt ejendommeligt at tænke paa, at Alsinger og Sundevedboere, da der igen blev Mulighed for at holde dansk Højskole paa sønderjyds Grund — i 1920 — ganske som i 1869 hver mødte med sine Planer. Men i denne anden Omgang var det Alsingerne, der fik Skolen hjem til sig.

6) Dannevirke 29. September 1869.

7) Dannevirke 8. November og 6. December 1869.

8) Dannevirke 11. Oktober 1869.

9) Dannevirke 17. Oktober 1872.

10) Dannevirke 17. Oktober 1873.

SØNDERJYDSKE RANDNOTER

(Rettelser og Tilføjelser).

Af August F. Schmidt.

Det sidste Vers i *Nicolaj Andersens morsomme Digt*: »En Kaffe-puns« lyder således:

O hvad I om min Vis' no tykkes:
Te den e' græsle helle grom,
Te den skuld' brændes helle trykkes,
De bryr æ mæ en Troldkat om;
Æ drikker ur o sæje kuns:
No haste nok en Kaffe-puns,
En haste Kaffe-puns,
En Kaffe-puns«.

Ordet *Troldkat* i Verset må opfattes som et Skældsord. Marius Kristensen forklarer det i Ordlisten til Værket »Sønderjydske Digte paa Folkesproget« (1920), 155 som: Pokker, hvilket jo giver god Mening til Verset.

Spørgsmådet er imidlertid, om Nicolaj Andersen ikke kan have opfattet et Dialektord forkert, idet der er Mulighed for, at Troldkat egentlig skal være *Troldkalv*. »Troldkalv« var i hvert Fald i Vestjylland et Skældsord. Folkemindesamleren Jens Kamp (1845-1900), fra Stadil Nord for Ringkøbing Fjord, har kendt det som sådan. »Aa, Du er en rigtig Troldkalv«, har han flere Gange hørt om Børn. Man synes vist nærmest at have brugt det i Betydningen »Dumrian«. Kamp føjer til sin Optegnelse, der er offentliggjort i Inger M. Bobergs nyttige Ud-gave af Jens Kamps »Dansk Folketro« (1943), 209, at i en Rejse-skil-dring fra Island fra 1772 læses følgende: »Den højeste Grad af disse Tiiders Trolddoms-Kunster skal have været at *karre Kalf*, da den onde Ånd skulde have åbenbaret sig i Skikkelse af en nyekalvet Tyre-Kalv, der ikke endnu var reengjort fra Sliimen; denne skulde da disse (5: Troldmandens) Lærlinger reent afslikke og nedsluge, ligesom Køerne giøre, og faae med det samme alleslag Viisdom«.

I Sagn, Overtro og Eventyr har *Kalven* en ret fremragende Plads. En levende Kalv nedgraves i Porten, derover drives Kvæget for at værnes mod Trolddom. Nedgraves den første Kalv, der fødes i et Hus,

levende, får Folkene Lykke med Kvæget der. I Sagnene viser Kalve sig paa Kirkepladsen om Natten, eller de vogter Skatte. I Grimms Mythologi fortælles om en Spøgelseskalv. I danske Sagn optræder hovedløse Kalve, Fanden viser sig i Kalveskikkelse, Nissen har Skikkelse som en Spædkalv. I et Eventyr står en rød Kalv opsadlet; en Kalv slæber hele Natten afsted med Bejleren; ni Kalve opfødt med Sødmelek og Hvedebrød skal drage en Skat op; en Kalv opfødt på samme Måde skal kæmpe med en Lindorm . . . Der kunde fremdrages endnu flere Eksempler på, at Kalve hører til Folketroens fremragende Skikkelser. Det er da let forståeligt, at man på Island har sat særlige Trolddomskunster i Forbindelse med de nyfødte Tyrekalve, der på særlig Vis kunde have Indflydelse på Troldmandslærlingenes Evne til at øve forborgen Visdom.

En Troldkalv har ikke været nogen ukendt Skikkelse i gammel dansk Bondeovertro, og at Benævnelserne »Troldkalv« kunde blive anvendt som Skældsord er derfor så lige til. Man bruger jo også selv Fandens Navn som Skældsord, f. Eks.: »Du er da en sær Fanden«. I Vestjylland har man altså iflg. Jens Kamp brugt »Troldkalv«, når man ret skulde give Udtryk for en inderlig Følelse. Og der er god Grund til at tro, at det hos Landalmuen let forståelige Ord har været kendt vidt omkring, også i Sønderjylland, hvor det kan være blevet ændret til »Troldkat«, eller også kan Nicolaj Andersen have opfattet dette måske i hans Tid døende Ord således. Der er vist ingen Tvivl om, at man oprindeligt har sagt *Troldkalv*. I dette Ord ligger megen gammel Folkeoverlevering gemt. En anden Sag er det, at »Troldkat« rent digterisk er at foretrække for »Troldkalv« i det rare Vers om Kaffepunsen, som her er blevet fremdraget, for at der har kunnet gives Oplysninger om det ene Ord, der altid har interesseret mig, når jeg har tænkt på eller oplæst Digtet »En Kaffepuns«.

Friervise.

I Lærer *Jens Madsens* værdifulde Folkemindebog: »Folkeminder fra Hanved Sogn« (1870) er der et stort Afsnit: »Viser og Rim«, hvoraf ikke en eneste kan kaldes rigtig gammel. Almuen kendte o. 1860 i Hanvedegnen kun yngre og ganske unge Viser. Blandt sådanne af *Jens Madsen* udgivne Viser er der også een på tre Vers: »Aa hør, min Pigh, aa si do mæ, vil do int vær min Kjærest?« Visen er et Frierdigt, der bl. a. også giver Udtryk for Glæden ved at kunne synge Dansk. Visen havde tidligere været offentliggjort af H. F. Feilberg i *Slesvigske Provinsialefterretninger* IV (1863). *Jens Madsen* anfører i sit Forord, at Visen er digtet i Hanved Sogn, men han oplyser ellers intet nærmere om den. Det er imidlertid *Karsten Thomsen* (1837-1889) fra *Frøslev*, der er Visens Digter, så det er ikke en almindelig Almuevise, vi her har for os, hvad man ellers let kunde forledes til at tro, når man læser Viserne i *Jens Madsens* Bog. Det er *Karsten Thomsens*

værdifulde Friervise fra før 1864. »Der er ikke gjort bedre Friervise end den, så venlig og ærlig«, siger Prof. Hans Brix om den i sin prægtige Bog: »Digterne og Fædrelandet« (1942), 124, og deri kan man samstemme.

Når nu bare ikke i Fremtiden, hvad der hidtil er sket mindst to Gange¹⁾, Forskerne indrangerer Karsten Thomsens Digt²⁾ blandt det sønderjydske Folkevisestof, digtet af anonyme Forfattere; thi den Fare er der, når man tilegner sig Viserne i Jens Madsens Hanvedbog. Nu er der i hvert Fald gjort opmærksom på, at her er en Faldgrube.

Tingskriver Jacob Kloppenburg,

der er udførligt omtalt i Sønderjydsk Maanedsskrift 1944, 183-188, var født i Süderhastedt i Ditmarsken. Hans Forældre hed Hans Kloppenburg og Rebecca Margaretha. Slægtsnavnet stammer antagelig fra Byen *Cloppenburg* Syd for Oldenburg. Den 21. Maj 1789 fik han Stillingen som Tingskriver i Frøs og Kalslund Herreder. Kloppenburg fik med *Karen Hansdatter*, med hvem han ikke var gift, Sønnen, den senere Officer, *Jacob Hansen Kloppenburg*, der fødtes 13. Februar 1794. Kirkebogen for Gram Sogn oplyser nemlig under 16. Februar 1794: »Denne Søndag havde en Kvinde, navnlig *Karen Hansdatter* i Grambye en uægte Søn til Daaben, som blev kaldet *Jacob Hansen Kloppenburg*. Til Barnefader blev udlagt Tingskriver Hr. *Kloppenburg* i Grambye. Fadderne vare *Hans Chr. Derliin*, *Frants Andersen*, *Chr. Felger*, *Heielvig Hansdatter* og *Maren Knudsdatter*, alle af Grambye«. — Den 13. Januar 1798 giftede Tingskriver *Kloppenburg* sig i Vor Frue Kirke i Haderslev med *Anna Cathrina Otzen*, der var født 8. Februar 1772 i Haderslev, døbt i denne Bys Vor Frue Kirke 18. Februar 1772. Hun var Datter af *Diederich Otzen*, deputeret Borger og Tobaksspinder, hvis Hustru var *Elschen*, født *Homlett*.

Efter dette synes Tingskriveren kun at have været gift een Gang. I hvert Fald er der ikke fundet andre Ægteskabstilførsler i Kirkebogen.

De anførte Oplysninger, der fremtræder som Rettelser til Sønderjydsk Maanedsskrift 1944, 183, 185, er medelte af J. Smith i Sønderjydsk Maanedsskrift 1945, 44 og af Pastor, Dr. theol *Jens Holdt*, Brede (i Brev af 6. 10. 1944). Dr. Holdt, der bl. a. har gjort opmærksom på, at Tingskriver *Kloppenburg* ikke var gift med *Karen Hansdatter*, oplyser endvidere, at hans Mistanke i sin Tid vakttes ved at træffe på Bemærkninger i de Breve, der findes fra Tingskriverens Hånd i Christiansfeld Skolearkiv, hvor Drengen *Jacob Hansen Kloppenburg* omtales som »ikke vort eget«. — Det er ganske lærerigt at kende til Tingskriverens hjemlige Forhold, ligesom det heller ikke er uden Betydning at vide, hvad hans Forældre hed.

¹⁾ Jfr. Sønderjydsk Maanedsskrifts 1943, 111-113.

²⁾ Det findes nu udgivet af Marius Kristensen og Carl S. Petersen i Sønderjydske Digte paa Folkesproget (1920), 49-49.

efter R. P. Rossens Temperament og Glød og synes, at Forfatteren er ved at give Tyskerne lidt mere, end der tilkommer dem. Det begynder med Om-talen af Anglerne Side 15 og dukker stadig op paany. Hvorfor skal man f. Eks. bagatellisere Kejser Sigismunds Dom af 28. Juni 1424 (ikke 1425) saa stærkt? Den fældedes dog efter meget grundige Undersøgelser. — Iøvrigt skal jeg som Lægmand nok vogte mig for at brænde Fingrene ved at komme med saglige Indvendinger; men det er Ud-lægningen, Bedømmelsen, der kan være delte Meninger om.

To ubetydelige, rent formelle Indvendinger har jeg dog Lov til at frem-

sætte, fordi jeg ved, at jeg har Ret: 1) Cornelius Appel var ikke Seminarielærer (S. 161), selv om han ved siden af sin Gerning som Folkeskolelærer underviste Seminariets Elever i Skønsskrivning. 2) Tegnsætningen virker ofte irriterende. Jeg blev ved Læsningen tvunget til at tage den røde Blyant frem og tilføje et Par Snese Komma'er, hvor de ikke kunde undværes, og slette omtrent lige saa mange, der virkede meningsforstyrrende.

Som Afslutning et Ord til »Sdj. Maa-nedsskrifts« Læsere: Dette er Bogen, vi har savnet saa længe. Den er god, og den er meget billig. Køb den! Lad de store Børn læse den!

A. Lorenz Büchert, En Sydslesvigere Genforening med det danske Folk i Løbet af et halvt Hundrede Aar. = Hagerup, 1938. Kr. 3,00.

Den, der læser »Flensborg Avis«, ved fra Indlæg der, at Lorenz Büchert aldrig er kedelig, og at han har en Evne til at træffe Sømmet paa Hovedet med en sund Bondes originale, rammende Bemærkninger. I denne Henseende kan han i nogen Grad minde om Cornelius Petersen.

I den foreliggende Bog skildrer han sin nationale Udvikling til det Øjeblik, da han med dyb Glæde kunde kalde sig en fuldt bevidst Dansker. Fra Udgangspunktet, tysk Modersmaal og tyskpræget Indstilling, førte Udviklingen frem over tre Viljesbeslutninger: at læse Dansk, at tale Dansk, at skrive Dansk. Det er klart sagt, thi dette maa være den Vej, en Sydslesviger maa gaa, hvis han vil naa frem til en »Genforening med det danske Folk« saa fuldstændig, at den egne Samvittighed og andres er tilfredsstillende, — selv om Modersmaalet efter almindelig Opfattelse i Dag ikke er det afgørende Kendemærke for Nationaliteten.

Lorenz Büchert mener, at han med sit Eksempel kan være typisk for mange sydslesvigske Landsmænds Udvikling i Fremtiden. Dette er vanskeligt at be-

dømme; men der kan rejses den Indvending, at han hører hjemme i Grænsebæltet mellem dansk og tysk Modersmaal, og at han ved Forældres, Slægtningers og Naboers Indstilling fra lille af har modtaget stærke danske Paa-virkninger. Familien Büchert har som Helhed altid holdt fast ved Troskaben mod Danmark; han selv har aldrig stemt andet end dansk. Han kan derfor ikke kaldes typisk for en helt fortrykt Sydslesviger.

Bogen blev trykt i 1938; men Henstillingen fra »de bukserystende« bevirkede, at den dengang blev lagt paa Lager og derfor først udkommer nu. Dette er meget heldigt, thi i Dag er Problemet Sydslesvig i alles Tanker, og ethvert Bidrag til Klarlæggelse er af Vigtighed. Bücherts Bog er et værdifuldt Bidrag; derfor vil den blive læst af mange, og det fortjener den.

Det er lidt kedeligt, at Forfatteren skal stille sin egen Person saa stærkt i Forgrunden; men naar man tænker paa Meningen med Bogen, ser man bort fra det ved Læsningen, En vis Selvfølelse hører jo ogsaa med til et stærkt Mand-folk.

Cl. E.

Aktieselskabet
Motorfabriken „Frederikshavn“

Nakskov Dampmølle

Aktieselskab

NAKSKOV

Støt dansk Industri

AKTIESELSKABET
SKARREHAGE MOLE RVÆRK
Nykøbing Mors

NAKSKOV
SKIBSVÆRFT
NAKSKOV DANMARK

Oscar Christensen

Kolonial en gros

Kolding — Varde — Haderslev — Aabenraa

N. MIKKELSEN SØRENSEN

Murermester og Entreprenør

Ndr. Fasanv. 217 Tlf. C. 4520, Taga 1700 og 1717

KØBENHAVN

Dansk Andels Cementfabrik

NØRRESUNDBY

Adda

Korsetterne virker slankende,
sitter eminent og er beha-
gelige i Brug.

Hovedkontor:

Selskabets Ejendom
Vesterbro 18 . Aalborg

A/S **P. SCHOU & CO.**
TRÆLASTHANDEL

Kolding (Grundl. 1840)

JESPER NIELSEN

TRICOTAGEFABRIK

HERNING

N. P. Hansen & Co.

Spedition — Kontrol
og Pakhusforretning
Odense

Aktieselskabet

Helsingørs Væveri

Helsingør.

Vojens

Andels-Svin slagteri

Vojens . Telf. 4111, 4112, 4113

<p>P. Juhl Nielsen <i>Entrepreneur</i> Tlf. 213 Gl. Kirkevej 45 . Herning</p>	<p>Lyngby Cementstøberi C. M. NIELSEN TELEFON 330 Fremvej 1b. Gyldendalsvej 6</p>	<p>Thisted Andels-Svineslagteri</p>
<p>Reserveret S. S. V.</p>	<p><i>A/S Sønderjydsk Frøforsyning</i> Frøavl og Frøhandel. AABENRAA</p>	<p>Thisted Jernhandel v/ Chr. Homann THISTED</p>
<p>Aktieselskabet HAVNEMØLLEN A ALBORG</p>		<p>ASMUS HANSEN Kolonial- og Kortevarer en gros Haderslev</p>
<p>Aktieselskabet Tapetfabriken „FIONA“ FAABORG</p>		<p>Smith & Co. A/S Cykler og Cykledele en gros ODENSE</p>
<p>GRAM KØLEANLÆG Brødrene Gram A/S Vojens</p>		<p>Carl J. Ulrich & Søn Aktieselskab Haslev - Telefon 600</p>
<p>HUSK VORE CISTERNER »Phønix Model 33«, »Idcal 1935« og »Phønix-Duplex« (dobbeltskylende). Maskinfabriken Phønix Odense</p>		<p>Morsø Textilfabrik A/S Telefon 575 (2 Linier) Nykøbing Mors</p>
<p>POUL KRØJGAARD <i>Trikotagefabrik</i> HERNING Telf. 406</p>		<p>Poul Pedersen Landsretssagfører Vejle</p>
<p>Hans Jensens Eff. Trikotagefabrik IKAST</p>		<p>Aktieselskabet Skive Markfrøkontor Frøavl - Frøhandel Skive. Telf. 94. 2 Lin.</p>
<p>DIPLOM-IS. Haderslev Telef. 1160 Vejen Telef. 3</p>		<p>Marie Christensen Hjemmebageri & Conditori med Thesalon</p>
	<p>Aktieselskabet Dansk Galoche- og Gummifabrik København Køge Bispetovr - Aarhus Telefon 1939 - 3222</p>	

Sønderjydsk Teglintudstri

Nordre Fasanvej 217 - København N.

Telf. C. 4520 - Tage 1700 - Tage 1717

Facadesten, flammede Sten, Tagsten, Drænrør
Alle Bygningsartikler

De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab

Tlf 644. Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Tlf. 6444.

Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 - 807 - 808

Restaurant

Bryggergaarden - Odense

Byens bedste Spisested

Skal man til og fra

Sønderjylland

benytter man

Sydfynske Jernbaner

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup { 13
18

Aktieselskabet

Dampmøllen Victoria

Odense

Eriksen & Christensen

Aktieselskab

Korn og Foderstoffer

Esbjerg

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S

HØJER

*

Graasten Teglværk

GRAASTEN

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol.

Antager Frøavlere

Rio Radiatorer

Ribe Centralvarme-
Komfurer

Ribe Centralvarme-Kamin

Ribe Kakkellovne

Ribe Kaminer

A/S Ribe Jernstøberi

Ribe Telf. 261 (2 Linjer)
Grundlagt 1848

Nordisk

Trikotagefabrik

Haderslev

Midtjyllands Ægkesport

ved A. Tornvig-Jensen.

BRANDE

Telefon 84 og 185

Brunkul købes og sælges.

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

